

Przyczyny kryzysu lewicowości we współczesnej Europie

Michał Czerpak*

ABSTRAKT

The collapse of real socialism in Eastern Europe caused a decrease in support for widely understood concept of left-wing. Soleil is conservative party in its spectrum: from moderate centroprawicy after extreme movements of a nationalistic, xenophobic or populistycznym. Using momentary mood, undertook missions total zanegowaniu achievements of real socialism, even social layer, offering free market as a panacea for all ailments and weakness of the economy neoliberalnej [\[1\]](#).

Key words: Social democracy, left-wing idea

WPROWADZENIE

W perspektywie politologicznej lewica definiowana jest za pomocą wartości i ideałów, do których odnoszą się partie lewicowe. Manifestują one przywiązanie do idei równości i sprawiedliwości społecznej, starają się prowadzić politykę ochrony interesów grup słabszych i biedniejszych, opowiadają się za zawieszeniem obciążeń fiskalnych grup zamożnych w imię polityki zmniejszania nierówności, pozostają zwykle nieufne wobec tradycyjnych wartości, stojąc na stanowisku, iż to obywatele mają prawo do wyboru stylu życia i wartości, które uznają za najważniejsze¹.

Według Pawła Boskiego program lewicowy można zdefiniować jako orientację, która zakłada utrzymanie znacznego sektora własności państwowej; interwencjonizm państwowy w celu pobudzenia wzrostu ekonomicznego i zapewnienia miejsc pracy; dotacje i subsydia (wobec rolnictwa i kultury); cła ochronne dla producentów krajowych; ochronę interesów gorzej sytuowanych grup społecznych; finansowanie wielu programów społecznych z budżetu państwa;

*mgr Michał Czerpak, doktorant w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego
Kielce, michal.czerpak@neostrada.pl nr tel. +480502223000

¹ N. Bobbio, *Prawica i lewica*, Kraków 1996, s. 93.

rygorystyczną, progresywną politykę podatkową wobec grup biznesu i najzamożniejszych warstw społeczeństwa².

1 SYTUACJA SOCJALDEMOKRACJI PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Dopiero w okresie po II wojnie światowej dokonała się stopniowa ewolucja programowa socjaldemokracji, zwłaszcza europejskiej, dzięki czemu ruch ten stał się zdolny do obejmowania i długotrwałego sprawowania władzy w warunkach demokratycznych. Partie socjaldemokratyczne sprawowały władzę przez długie okresy w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Francji oraz innych państwach Europy Zachodniej, poza Irlandią. Pozostawali dominującą siłą w państwach skandynawskich, rządili wielokrotnie w Austrii, Holandii, Grecji, Hiszpanii, wchodzili do koalicji rządzących we Włoszech i w Belgii. W 1999 r. we wszystkich państwach Unii Europejskiej z wyjątkiem Hiszpanii i Irlandii partie socjaldemokratyczne wchodziły w skład rządów, a w jedenastu, w tym we Francji, Niemczech i w Wielkiej Brytanii, socjaliści stali na czele rządów³.

Rządy socjaldemokratyczne przyniosły ewolucję zachodnioeuropejskiej gospodarki i społeczeństwa. Socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego, który w warstwie własności środków produkcji czy gospodarki centralnie planowanej nie podążył za ideami ZSRR i jego satelitów z bloku wschodniego, odrzucając dyktaturę proletariatu jako nie demokratyczną formę sprawowania władzy⁴. Cechami socjaldemokracji zachodniej pozostają: stosowanie progresywnego podatku dochodowego, zapewnienie opieki społecznej dla najuboższych, rozbudowany system nieodpłatnej służby zdrowia i stworzenie równego dostępu do edukacji dla młodzieży z warstw niezamożnych. Według Sylwestra Zawadzkiego, „państwo o orientacji społecznej” może stanowić swoistą syntezę między kapitalizmem a socjaldemokracją⁵. Autor podkreśla, iż dzięki polityce socjaldemokratycznej ukształtowała się w Europie Zachodniej gospodarka rynkowa o cechach wyraźnie innych niż liberalna gospodarka amerykańska

W okresie po II wojnie światowej partie socjaldemokratyczne w Europie Zachodniej zaczęły odchodzić od tradycyjnych założeń demokratycznie rozumianego socjalizmu, przyjmując jednocześnie program reform w ramach i na gruncie istniejącego ustroju. W Wielkiej Brytanii Partia Pracy, która jeszcze w 1945 r. w programie zatytułowanym „patrzymy w przyszłość” zapowiadała nacjonalizację niektórych gałęzi przemysłu i przejęcie przez państwo

² P. Boski, *O dwóch wymiarach lewicy i prawicy na scenie politycznej i w wartościach politycznych polskich wyborców* (w:) J. Reykowski (red.), *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej*, Warszawa 1993, s. 59.

³ A. Antoszewski, R. Herbut, *Socjaldemokracja w Europie Zachodniej. Studium porównawcze*, Wrocław 1995, s. 21-57.

⁴ Por. A. Heywood, op. cit., s. 153-155.

⁵ S. Zawadzki, *Państwo o orientacji społecznej. Geneza – doświadczenia – perspektywy*, Warszawa 1996, s. 181-182.

odpowiedzialności za szeroki zakres świadczeń socjalnych. Od połowy lat sześćdziesiątych XX wieku, gdy pod przywództwem Harolda Wilsona wygrała wybory i wróciła do władzy, program ten zastąpiła programem kompromisu klasowego opartego na rezygnacji z tradycyjnych haseł socjalistycznych. Po długich rządach konserwatystów nowe kierownictwo Partii Pracy pod wodzą Tony'ego Blaira na czele w latach dziewięćdziesiątych poszło jeszcze dalej w realizacji tzw. „trzeciej drogi”, a co jest kompromisem między dawnymi ideami socjalistycznymi a programem społeczeństwa kapitalistycznego⁶. Podobna ewolucja zaszła w niemieckiej SPD, która w swoim programie z 1959 r. zerwała z ideami socjalistycznej przebudowy ustroju na rzecz programu kompromisu klasowego i partnerstwa społecznego. Inne partie socjaldemokratyczne Europy Zachodniej poszły w podobnym kierunku, co według Jerzego Wiatra, wynikało z faktu, że nie było już klimatu do postaw radykalnych w środowiskach będących zapleczem lewicy. Eurokomunizm okazał się prądem krótkotrwałym i przejściowym. Komuniści stopniowo tracili wpływy, co najbardziej widoczne było we Francji, we Włoszech, jak wspomniano, przekształcili się w większości w partię socjalistyczną. Po zakończeniu zimnej wojny i upadku państw bloku wschodniego, rozkład partii komunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej uległ przyspieszeniu, a socjaldemokraci nie byli już zagrożeni przez jakąkolwiek siłę lewicową. Wygrywali wybory i stali się, w połowie lat dziewięćdziesiątych, partiami rządzącymi w niemal wszystkich państwach Unii Europejskiej⁷.

Sytuacja ta zaczęła się jednak zmieniać w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych, gdy poza kontekstem politycznym, kryzys tożsamości programowej europejskiej socjaldemokracji zaznaczył się na tle zmian zachodzących w międzynarodowym otoczeniu ekonomicznym. W dotychczasowej koncepcji socjaldemokracji istotne było założenie, że ekonomia musi zostać poddana politycznej kontroli interweniującego państwa. W tym układzie zdolność akumulacji kapitału oraz aktywność produkcyjna sektora prywatnego nie tylko nie wykluczały, ale pozostawały w zgodzie z postulatami pełnego zatrudnienia i stworzenia państwa dobrobytu. W dodatku proces bogacenia się społeczeństw spowodował łagodzenie kontrastów powstałych na tle redystrybucji dochodu narodowego. Zatem interesy konsumentów oraz producentów dawały się przez pewien czas pogodzić, a korporacyjne mechanizmy przetargów industrialnych gwarantowały stan pokoju socjalnego⁸.

Jednak utrzymanie programu socjaldemokratycznego opartego na takich zasadach było możliwe tylko i wyłącznie w czasie ciągłego i znacznego wzrostu ekonomicznego. Kiedy jednak gospodarka uległa spowolnieniu, niski poziom akumulacji kapitału zrodził poważne wątpliwości co do możliwości utrzymania na dotychczasową skalę kosztownego systemu państwa opiekuńczego.. Okazało się, że

⁶ J. Wiatr, *Nowa i stara socjaldemokracja wobec wyzwań XXI wieku* (w:) P. Żuk (red), *W poszukiwaniu innych światów. Europa, lewica, socjaldemokracja wobec zmian globalnych*, Warszawa 2003, s. 18-19.

⁷ J. Wiatr, *Socjaldemokracja wobec wyzwań XXI wieku*, Warszawa 2000, s. 37.

⁸ A. Antoszewski, R. Herbut, *Socjaldemokracja w Europie Zachodniej...*, op. cit., s. 43.; J. Jarosiński, *Demokracja polska z dialogiem czy bez dialogu społecznego?*, w; S. Wróbel (red.), *Wybrane zagadnienia polskiej i europejskiej demokracji*, Katowice 2008 s.111- 124

w Europie Zachodniej zasady kolektywizmu i społecznego solidaryzmu zaczęły być zastępowane agresywnym indywidualizmem. We wszystkich krajach zachodnioeuropejskim obserwowano kryzys społecznej legitymacji partii socjaldemokratycznych do kierowania polityką państwa (szczególnie przypadek premiera Blaira), czego bezpośrednim dowodem był wzrost poziomu poparcia wyborczego dla partii konserwatywnych i liberalnych⁹.

W warstwie politycznej socjaldemokratom zaczęły na przełomie wieków zagrażać dwie siły. Jedną z nich to tradycyjna umiarkowana prawica, która po licznych klęskach zaczęła odzyskiwać poparcie i w wielu państwach (Hiszpania, Dania, Francja, Włochy, Norwegia, Austria) obejmować władzę. W Niemczech wybory 2002 r. przyniosły trudne ponowne zwycięstwo SPD, skonfrontowanej z rosnącą siłą prawicą. W tym samym roku francuski Front Narodowy wprowadził swojego przywódcę Jean-Marie Le Pena do drugiej tury wyborów prezydenckich, eliminując tym samym socjalistycznego premiera Lionela Jospina. W Holandii i Austrii poważną siłą polityczną stali się populiści (Jörg Haider i jego Austriacka Partia Wolnościowa i Gert Widders z Partią Wolności)¹⁰.

Pozycja socjaldemokratów w Europie Zachodniej nie jest już tak silna, jak choćby dziesięć lat temu, gdy rządili w niemal wszystkich państwach Unii Europejskiej. Pewnym symbolem wyczerpania się siły oddziaływania socjaldemokracji może być postać dość nijakiego wizerunkowo i programowo technokraty Gordona Browna, który zastąpił Tony'go Blaira na stanowisku przywódcy Partii Pracy i urzędzie brytyjskiego premiera¹¹.

W Europie Środkowo-Wschodniej sytuacja socjaldemokratycznej lewicy kształtowała się odmiennie. Koniec zimnej wojny oznaczał w tej części Europy głęboki kryzys lewicy w jej dotychczasowych formach. Rządzące dotychczas partie traciły władzę, rozwiązywały się lub przeprowadzały zasadnicze zmiany programowe i organizacyjne¹².

Andrzej Antoszewski pisze, iż upadek komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej, poza różnymi scenariuszami dekompozycji dotychczasowego systemu politycznego, obejmuje trzy kwestie dotyczące rywalizacji międzypartyjnej w tych krajach w latach dziewięćdziesiątych¹³. Niemal całkowite, w pierwszej fazie transformacji, odrzucenie komunizmu wiązało się z przeobrażeniem

⁹ A. Antoszewski, R. Herbut, *Socjaldemokracja w Europie....* s. 44; A. Cyran, B. Jarosiński, *Specyfika wyborów do Parlamentu Europejskiego w okręgu wyborczym Małopolskie- Świętokrzyskie*, R. Backer (red.) *Eurowybory w Polsce w 2009 roku*. Toruń 2010 (w druku).

¹⁰ [grab], *Haider chce powrotu prawicowej koalicji w Austrii*, *Gazeta Wyborcza*, 27 listopada 2002.; J. Pawlicki, *Populista i ksenofob wygrywa w Holandii*, „*Gazeta Wyborcza*” 5 marca 2010.

¹¹ D. Pszczółkowska, P. Szczerkowski, *Gordon Brown idzie po władzę*, *Gazeta Wyborcza*, 12 maja 2007.

¹² J. Wojnicki, *Kształtowanie się systemów w wielopartyjnych Europie Środkowowschodniej 1989-2004*, Pułtusk 2004, s. 43.

¹³ A. Antoszewski, *Lewica postkomunistyczna w procesie demokratyzacji* (w:) P. Żuk (red.), *W poszukiwaniu innych światów. Europa, lewica, socjaldemokracja wobec zmian globalnych*, Warszawa 2003, s. 71-74.

dotychczasowych partii komunistycznych, które najczęściej zmieniły nazwę, program i liderów, mniej lub bardziej dystansując się od własnej przeszłości.. Zdaniem autora, strategia tych ugrupowań podyktowana była dwoma celami: uzyskaniem wiarygodności jako formacje socjaldemokratyczne, akceptowane przez Międzynarodówkę Socjalistyczną, oraz potwierdzeniem dominacji po lewej stronie sceny politycznej. Przykładem będzie tutaj Węgierska Partia Socjalistyczna, Socjaldemokratyczna Partia Chorwacji, słowacka Partia Demokratycznej Lewicy, Litewska Partia Socjaldemokratyczna (w Polsce SdRP-SLD)¹⁴. Do tego typu partii stosuje się najczęściej pojęcie ugrupowań postkomunistycznych, przez które Antoszewski rozumie wszystkie te ugrupowania, które powstały na bazie partii sprawujących do 1989 r. „kierowniczą rolę” w systemie politycznym, niezależnie od formy ukonstytuowania się, i określają się obecnie jako socjaldemokratyczne, socjalistyczne lub komunistyczne¹⁵.

Spadek poparcia dla idei lewicowych oraz siła i zasoby partii postkomunistycznych spowodowały, iż proces odtworzenia formacji socjaldemokratycznych działających jeszcze przed wojną (lub tworzenia takich ugrupowań od nowa) napotykał na problemy. Z wyjątkiem Czech, w żadnym innym kraju regionu nie udało się przywrócić do życia partii socjaldemokratycznej, która byłaby zdolna do odebrania głosów formacji postkomunistycznej i uczynienia z tej ostatniej outsidera lewicy. Formacje socjaldemokratyczne, początkowo zdecydowanie odcinające się od współpracy z postkomunistami, zmieniły stanowisko w tej kwestii w pierwszych latach XXI wieku lub łącząc się z tymi ostatnimi w jednolite partie lewicowe albo też tworząc koalicje wyborcze. I tak, w styczniu 2001 r. doszło na Litwie do połączenia utworzonej w 1990 r. Litewskiej Demokratycznej Partii Pracy, stanowiącej typowe ugrupowanie postkomunistyczne, z niewielką, nawiązującą do tradycji okresu międzywojennego Litewską Partią Socjaldemokratyczną. Nowa formacja przyjęła tę ostatnią nazwę, symbolizującą unifikację litewskiej lewicy. W czerwcu 2001 r. doszło do zjednoczenia postkomunistycznej Rumuńskiej Partii Społecznej Demokracji z nawiązującą do historycznych korzeni Rumuńską Partią Socjaldemokratyczną. Również i w tym przypadku doszło do przejęcia nazwy od ugrupowania niekomunistycznego. W wyborach 2001 r. w Bułgarii udział wzięła Koalicja dla Bułgarii, obejmująca Bułgarską Partię Socjalistyczną, Bułgarską Partię Socjaldemokratyczną oraz 14 innych formacji, w tym m. in. związki zawodowe, kobiety, mniejszość cygańską, ludowców z partii BANU oraz Komunistyczną Partię Bułgarii¹⁶. Do podobnego aliansu doszło w Polsce w ramach koalicji SLD.

WNIOSKI

Upadek państw realnego socjalizmu w Europie wschodniej spowodował spadek poparcia dla najszerzej rozumianych idei lewicowych. Wykorzystała to orientacja prawicowa w jej szerokim spektrum: od umiarkowanej centroprawicy po ruchy skrajne, o charakterze nacjonalistycznym, ksenofobicznym lub populistycznym.

¹⁴ A. Antoszewski, *Lewica postkomunistyczna...* s. 72.

¹⁵ A. Antoszewski, *Lewica postkomunistyczna ...*s.74.

¹⁶ J. Wojnicki, *Kształtowanie się systemów...* s. 95-121.

Wykorzystując chwilowe nastroje społeczne, podjęła się misji całkowitego zanegowania osiągnięć państw realnego socjalizmu, nawet w warstwie socjalnej, oferując wolny rynek jako panaceum na wszystkie dolegliwości i słabości gospodarki neoliberalnej¹⁷.

LITERATURA

- [1] N. Bobbio, *Prawica i lewica*, Kraków 1996..
- [2] P. Boski, O dwóch wymiarach lewicy i prawicy na scenie politycznej i w wartościach politycznych polskich wyborców (w:) J. Reykowski (red.), *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej*, Warszawa 1993
- [3] S. Zawadzki, *Państwo o orientacji społecznej. Geneza – doświadczenia – perspektywy*, Warszawa 1996 [4] A. Antoszewski, *Lewica postkomunistyczna w procesie demokratyzacji* (w:) P. Żuk (red.), *W poszukiwaniu innych światów. Europa, lewica, socjaldemokracja wobec zmian globalnych*, Warszawa 2003
- [5] J. Jarosiński, *Demokracja polska z dialogiem czy bez dialogu społecznego?*, w: S. Wróbel (red.), *Wybrane zagadnienia polskiej i europejskiej demokracji*, Katowice 2008
- [6] J. Wojnicki, *Kształtowanie się systemów wielopartyjnych Europy Środkowowschodniej 1989-2004*, Pułtusk 2004
- [7] A. Cyran, B. Jarosiński, *Specyfika wyborów do Parlamentu Europejskiego w okręgu wyborczym Małopolskie- Świętokrzyskie*, R. Backer (red.) *Eurowybory w Polsce w 2009 roku*. Toruń 2010 (w druku).

článok recenzoval:
doc. Ing. Ladislav Novák, PhD.

¹⁷ A. Antoszewski, *Lewica postkomunistyczna w procesie demokratyzacji* (w:) P. Żuk (red.), *W poszukiwaniu innych światów. Europa, lewica, socjaldemokracja wobec zmian globalnych*, Warszawa 2003, s. 71-72.